

FILOSOFIA ANALITICĂ: BERTRAND RUSSELL

Autorul: Alexandr IACUBENCO

Conducătorul științific: dr. conf. univ. Ecaterina LOZOVANU

Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract: *În această lucrare se abordează principalele concepții ale filosofiei analitice și a unuia din întemeietorii acestui current doctrinar filosofic-Bertrand Russell. Inițial se invită cititorul să clarifice esența întrebării : Ce este filosofia analitică- laturile sale negative și positive? La fel se aduce la cunoștința numele personalităților care au stat la baza acesteia și cum s-a modificat percepția acesteia de la a fi o metodă- un proces logic pînă de a fi un corp filosofic complex doctrinar. Pentru a înțelege în amănunte o etapa de formare a filosofiei analitice se descrie și viața, activitatea lui B. Russell. În lucrarea dată se evidențiază felul cum gîndirea acestei personalități a evoluat de la o poziție filosofică la alta. Se analizează frământările pe care Bertrand Russell le descrie în lucrările sale și se explică caracteristicile principale a filosofiei de maturitate a acestuia și astfel se clarifică ce este în opinia sa dualismul spiritului și a materiei și cum explică B. Russell empirismul ca teorie a cunoașterii lumii.*

Cuvinte cheie: *Analitică, logică, epistemologie, idealism, realism, atomism, dualism, empirism.*

Filosofia analitică se referă atât la o metodă, cât și la un corp doctrinar filosofic. Este extrem de dificil să dăm o caracterizare unificatoare a filosofiei analitice, care să selecteze ceea ce este comun tuturor cazurilor particulare. Această filosofie a fost socotită revoluționară; este discutabil însă dacă noua filosofie marchează, într-adevar, o astfel de discontinuitate față de ceea ce a fost înaintea sa.

Analiza este un proces care urmărește să elucideze lucrurile complexe prin reducerea lor la elementele mai simple și la relațiile dintre acele elemente. Aceasta se poate aplica entităților, conceptelor sau problemelor filosofice complexe. În filosofia analitică, analiza este de tip lingvistic. Ea se face prin intermediul analizei limbajului în care este exprimată, să spunem, o problemă complexă filosofică; conceptele filosofice complexe încalcite sunt abordate prin descompunerea complexelor într-un grup logic echivalent de constituenți simpli înrudiți, care pot fi înțeleși mai bine.

Filosofia analitică își are originile în efortul consacrat în ultima parte a secolului al XIX-lea și în prima parte a secolului XX-lea al logicii și fundamentelor matematicii. Acest efort a atras după sine construcția unui nou simbolism logic formal, având o mare putere a expresiei. O bună parte a acestei opere a fost elaborată, în mod independent, de logicianul german Gottlob Frege (1848-1925). Punctul culminant al acestui efort în Anglia a fost lucrarea *Principia mathematica* (1910-1913), scrisă împreună de Bertrand Russell și Alfred North Whitehead (1861-1947). Motivația acestei lucrări a fost respingerea psihologismului și a tuturor formelor de naturalism ca asigurînd fundamentul adevărului matematic; noua concepție a îmbrățișat, în ceea ce privește adevărurile matematice, logicismul obiectiv. Precizia, claritatea și lipsa de ambiguitate posibilă în cadrul noii logici promiteau găsirea unei căi de a reformula problemele filosofice astfel încît soluția lor să devină evidentă sau chiar să facă să dispară, ca pseudoproblemă, problema inițială — această ultimă observație descriind, probabil, esența și promisiunea filosofiei analitice. Filosofia analitică este caracterizată prin faptul că își dă seama de nevoia de a fi conștienți de sine în folosirea limbii ca vehicul al gîndirii umane despre lume. Russell a înțeles noua logică drept o limbă ideală, care, în filosofie, poate uneori înlocui rătăcirile limbii obișnuite. Wittgenstein a văzut logica nouă ca punînd în lumină structura esențială a limbii obișnuite înseși; limba obișnuită se bazează pe o ordine logică, însă este nevoie ca acest lucru să fie demonstrat prin analiză logică.

Expunerea de pînă acum a prezentat, mai ales, latura negativă sau distructivă a filosofiei analitice. Pentru filosofi care cred că analiza logică pune în lumină faptul că toate problemele filosofice sunt pseudoprobleme, latura negativă cuprinde toată filosofia analitică. Pentru alții, mai există și o latură pozitivă sau constructivă a acesteia. Latura pozitivă a filosofiei analitice este aceea că, dacă revelăm adevărata formă logică a propozițiilor printr-o analiză completă, mai degrabă decît să ne descotorosim de metafizică, producem o metafizică adevărată; în cadrul noii noastre limbi punem în lumină natura esențială și adevărată a realității, aceea căreia îi suntem obligați din punct de vedere ontologic, orice altceva am presupune ca fiind

real. Expunerea formei logice atrage după sine explicitarea, în spatele structurii aparente, a structurii implicite, dar adevărate.

În general, interesul lui Russell în ceea ce privește analiza este epistemologic: complexe sunt mai bine înțelese și cunoașterea noastră referitoare la ele este făcută mai sigură prin analiza lor în elemente mai bine înțelese și pe care le cunoaștem mai direct. Analiza logică completă pune în lumină forma logică nu a oricărei propoziții particulare exprimate în limba obișnuită, ci a structurii esențiale, a condițiilor minime pentru existența oricărei limbi capabile de a reprezenta sau descrie cât de cât lumea. Avem nevoie de analiza logică pentru că nu putem presupune că structura limbii de fiecare zi dezvăluie natura esențială și constituenții ultimi ai realității ca întreg; pentru acest lucru trebuie să ne îndreptăm atenția către esența limbii și să lasăm la o parte ceea ce este accidental și neesențial. Filosofia nu poate dezvălui, de exemplu, care sunt faptele, înșă ar putea spune că lumea este constituită, în ultimă instanță, din fapte independente. Limba are o structură; lumea are o structură la fel.

Astfel cum am mai amintit unul din întemeietorii filosofiei analitice a fost Bertrand Russell (1872-1970) s-a născut într-o familie aristocratică; tatăl său era fiul primului conte Russell. Viața lui a fost plină de evenimente și adeseori controversată, el fiind un gânditor deosebit printre filosofi, în principal prin aceea că era extrem de bine cunoscut chiar și în afara cercurilor de specialitate, mai ales datorită acțiunilor sale publice și opiniilor sale sociale și etice. Russell ieșea în evidență pentru ascuțimea analitică a intelectului. A fost un avocat înflăcărat al rațiunii și un demolator al superstițiilor; trebuie să căutăm dovezi pentru credințele noastre, indiferent cât de mult ar contribui acest lucru la abandonarea unora dintre cele pe care le dorim a fi adevărate. El a ajuns să recunoască limitele certitudinii umane și limitele capacității de a dobândi o cunoaștere obiectivă, imparțială și imperisabilă a lumii.

În copilărie, a primit o educație privată, acasă a început să fie interesat de matematică încă de timpuriu, iar în 1890 s-a dus la Trinity College, Cambridge, pentru a studia matematicile. În curând, din cauza insatisfacției legate de fundamentele matematicii, și-a îndreptat atenția către problemele filosofice. A devenit profesor la Trinity College în 1895. În 1938 s-a mutat în America, unde a predat la Universitatea din Chicago și la Universitatea California din Los Angeles. În 1944 s-a întors pentru a fi reales profesor la Trinity College din Cambridge. În 1950 i s-a decernat Premiul Nobel pentru literatură. Ultima sa operă filosofică substanțială, *Cunoașterea umană: posibilitățile și limitele sale*, a apărut în 1948. În ultima parte a vieții, a devenit o personalitate publică din ce în ce mai cunoscută prin angajarea sa în acțiuni sociale și politice. Opiniile sale deschise privitoare la moralitatea privată și publică au aruncat asupra lui un oprobriu considerabil. A murit la venerabila vârstă de nouăzeci și opt de ani.

În gândirea sa de tinerete, Russell a trecut cu repeziciune prin două poziții filosofice diametral opuse: idealismul absolut sau monist Hegelian și realismul pluralist extravagant. Apoi, a trecut la a treia concepție, care este susținută de credința în analiza și în mecanismul construcției logice: realismul pluralist parcimonios — aceasta fiind doctrina pe care a susținut-o de acum înainte. Russell a început cu idealismul monist hegelian, care susține că lumea este în mod esențial spirituală și că lucrurile aparent independente sunt, de fapt, abstracții impuse care nu pot fi cu adevărat descrise sau înțelese izolat, ci numai în relație cu întregul realității. Inițial, Russell era un avocat convins al hegelianismului. Însă negarea hegeliana a relațiilor exterioare făcea matematica imposibilă, de vreme ce termenii matematici nu puteau, în consecință, să fie caracterizați izolat. Dar Russell a respins idealismul monist nu numai pentru că submina matematica, ci și deoarece credea că este evident că propozițiile sunt adevărate doar datorită corespondenței lor cu lucrurile individuale, prin faptul că exprimă structura relației dintre elementele constitutive ale faptelor.

Respingerea idealismului monist l-a condus pe Russell la o formă de realism extravagant care toate referințele aparente ale propozițiilor posedă existență într-un mod extralingvistic. Aceasta implică adoptarea unei forme de realism platonician. Ea era aplicată adevărilor matematice și conceptelor: adevărul necesar al propozițiilor matematice derivă din faptul că acestea descriu relații iternite între entități imuabile care nu există în spațiul fizic. Însă astfel de lucruri, precum numerele,

care există într-un fel de paradis platonician, au sfârșit prin a deranja simțul intuitiv al realității al lui Russell.

Acest lucru a condus la poziția definitivă pe care Russell a susținut-o, în diverse forme, de-a lungul restului vieții sale: realismul pluralist parcimonios. Acesta echivalează cu ideea conform căreia lumea consta dintr-o multitudine de elemente independente însă multe dintre entitățile aparent existente sunt ficțiuni logice care sunt, de fapt construite din elemente mai simple. Prin intermediul conceptului de construcție logică, entitățile a caror existență este nesigură sau problematic pot fi înlocuite cu entități a căror existență este mai sigur cunoscută și înțeleasă mai bine. Această concepție aplică una dintre versiunile briciului lui Ockham: Oriunde este posibil folosiți construcții ale entităților cunoscute pentru a infera entități necunoscute. Cele trei domenii importante cărora Russell le aplică acest principiu sunt matematica, obiectele fizice și spiritul. Scopul demersului său este în parte metafizic și în parte epistemologic uneori fiind dificil de a discerne între cele două; primul se referă la ceea ce este, ultimul la cunoașterea noastră despre ceea ce este — iar aceste chestiuni sunt, totuși distincte.

În măsura în care este implicată cunoașterea entităților ca fiind opusă cunoașterii adevărilor Russell susține că putem cunoaște cu cea mai mare certitudine natura și existența acelor entități cu care suntem familiarizați cel mai îndeaproape: cunoașterea naturii și existenței tuturor celorlalte entități în cazul cărora reducția la entități pe care le cunoaștem direct nu este posibilă implică un fel de inferență, pornind de la acele entități pe care le cunoaștem direct. Calea de a face mai sigură convingerea în existența anumitor entități constă în a reduce prin raționament logic tot ceea ce vrem să spunem despre entitățile nesigure la afirmații care se referă la entități cu privire la care avem mai puține dubii sau chiar nici unul. Astfel în ceea ce privește cunoașterea lucrurilor, trebuie să distingem între cunoașterea prin familiarizare, în cadrul căreia dobândim cunoașterea lucrurilor prin faptul că suntem conștienți în mod direct de lucrurile în cauză și cunoașterea prin descriere, în care nu suntem în mod direct conștienți de lucrurile în cauză, ci dobândim cunoașterea lucrurilor numai prin inferența lor din lucruri intermediare de care suntem în mod direct conștienți și din adevăruri cunoscute. Nu există stare a spiritului în care suntem direct conștienți de lucruri cunoscute prin descriere: orice cunoaștere a unor asemenea lucruri este, de fapt, cunoaștere a adevărilor care se referă la aceste lucruri; nu cunoaștem niciodată lucrurile reale însăși. Poziția avută în vedere de Russell este aceea ca să dobândim cunoașterea prin descriere a unor obiecte fizice precum "mesele", de a căror existență ne putem îndoii, prin cunoașterea directă cu ajutorul percepției senzoriale, de a cărei existență nu ne putem îndoii. Reducția logică la obiecte de care le cunoaștem direct nu demonstrează cu necesitate că asemenea entități reduse nu există; demonstrează doar că nu suntem încredințați de existența lor. Ideea generală fundamentală este că înțelegerea și cunoașterea propozițiilor care descriu entități sau stări de lucruri pe care nu le cunoaștem direct trebuie să fie alcătuite în întregime din elemente pe care le cunoaștem direct.

Filosofia de maturitate a lui Russell poate fi caracterizată în felul următor. Există două feluri de adevăruri: adevăruri logice și matematice și adevăruri factuale. Adevărurile logice sunt necesare și vor fi cunoscute ca fiind adevărate a priori, de vreme ce adevărul unor astfel de propoziții este independent de orice date referitoare la lume; asemenea adevăruri sunt tautologii: tautologiile sunt adevărate datorită formei lor logice intrinseci și indiferent de conținut, o propoziție este o tautologie dacă se dovedește întotdeauna adevărată, indiferent de adevărul sau falsitatea părților sale constitutive: din acest motiv, ea nu ne poate spune nimic despre lume: este lipsită de conținut real, de vreme ce rămâne adevărată independent de adevărul sau falsitatea oricărei afirmații care expune fapte referitoare la lume. Russell face o distincție clară între adevăr și cunoaștere: dintre un adevăr și verificarea sau dovada acelui adevăr. O convingere sau o propoziție este adevărată tocmai dacă ea corespunde faptelor, indiferent dacă cineva o cunoaște sau ar putea-o cunoaște ca fiind adevărată prin verificarea sa, și indiferent de orice alte convingeri sau propoziții socotite ca adevărate. Russell este ferm de a susține că există multe convingeri adevărate despre care nimeni nu va ști niciodată că sunt adevărate: ceea ce este adevărat nu este limitat de capacitatea noastră de cunoaștere a adevărilor și de puterea de verificare astfel ținta noastră trebuie să fie un punct de vedere obiectiv, astfel încât să putem reflecta lumea în mod cât mai puțin distorsionat posibil.

În cadrul filosofiei atomismului logic, Russell pledează pentru o metafizică conform căreia lumea constă din obiecte sau elemente atomice din punct de vedere logic, care sunt caracterizate de anumite proprietăți sau între care există anumite relații: acestea sunt fapte atomice: relațiile logice dintre faptele atomice formează fapte complexe. Elementele sunt independente din punct de vedere logic: nu există nici o imposibilitate logica implicată în afirmația că universul ar putea fi alcătuit dintr-un singur element.

Russell și-a păstrat o mare considerare pentru descoperirile științei: orice îndoieli am avea în legătură cu amănunțele din cadrul descoperirilor științifice, el credea că viziunea științifică a universului, îndeosebi aceea derivată din știința fundamentală a fizicii, este în mod esențial adevărată.

Russell era convins că o mare parte a filosofiei greșite este produsul acceptării naive a structurii sau sintaxei limbii obișnuite ca reflectând structura lumii. Ambiguitatea vocabularului limbii obișnuite produce dificultăți în plus, însă mai puțin profunde. Limba ar putea derula structura metafizică a realității — caracteristicile de bază din punct de vedere logic, sau esențiale ale lumii — numai dacă limba în discuție ar fi verificată de aluviunile accidentale care conduc la constrângeri metafizice neîntemeiate. Purificarea limbii obișnuite se realizează prin punerea în lumină a formei logice aflate dedesubtul formei gramaticale a limbii obișnuite. Convingerile lui Russell referitoare la cunoașterea noastră despre lume sunt fundamental empirice, însă el acceptă existența anumitor limite ale empirismului: experiență singură nu este suficientă pentru a justifica multe dintre pretențiile noastre nonlogice de cunoaștere. El acceptă că trebuie să cunoaștem lumea prin intermediul experienței, deși susține, în același timp, că unele dintre supozițiile cerute de o asemenea cunoaștere, dată fiind anvergura a ceea ce dorim să pretindem că știm, nu vor fi justificate de experiență.

Inițial, Russell a adoptat un dualism al spiritului și materiei și o structură triadică a percepției noastre senzoriale. În orice act de percepție senzorială se spune că există trei elemente: actul, conținutul, obiectul. Prin „act” se înțelege actul de conștiință al subiectului; prin „continut” se înțeleg datele senzoriale particulare de care este conștient subiectul; prin „obiect” se înțelege orice ține de cauza datelor senzoriale. Problema care se pune imediat este cum poate fi justificată credința în existența obiectelor fizice dacă nu suntem niciodată conștienți de ele în mod direct. Această problema, împreună cu faptul că presupusul act de conștiință, distinct de obiectul de care suntem conștienți, nu este, de asemenea, niciodată un dat al experienței, l-a condus pe Russell la adoptarea unei forme de monism neutru. Această concepție concorda mai bine, credea Russell, cu știința modernă. Conform acestei concepții, nici materia și nici spiritul nu constituie substanța ultimă a universului (nici materia, nici spiritul nu sunt substanțe); ambele sunt construcții logice alcătuite din ceva mai elementar: evenimente. Evenimentele pot fi analizate ca fiind calități dintr-o regiune spațio-temporală, spațiul și timpul fiind construite pe baza relațiilor dintre calități.

În ceea ce privește cunoașterea lumii, cunoaștem cu certitudine și fără a face inferențe numai trăirile private prezente; problema care se pune în acest caz este aceea a principiilor pe baza cărora ne justificăm pretențiile cunoașterii extinse dincolo de dovezile furnizate de trăirile noastre imediate. Pretindem a cunoaște adevăruri referitoare la trecut și viitor, ca și legi științifice universale valabile. Russell susține că, oricare ar fi principiile cerute, ele nu pot fi deductive, pentru că între realități nu pot fi stabilite legături deductive. Russell se întreabă care poate fi justificarea logică pentru convingerile care depășesc percepția imediată; el nu se întreabă în ce împrejurări, de fapt, suntem determinați să facem astfel de inferențe și să dobândim astfel de convingeri. Putem să ne întrebăm, de exemplu, care este justificarea convingerii conform căreia obiectele materiale continuă să existe atunci când nu sunt percepute.

Dat fiind un număr finit de stări de lucruri, există, logic vorbind, un număr infinit de teorii posibile care corespund faptelor, toate fiind la fel de probabile. Russell schițează aceste supoziții în forma a cinci „postulate” în lucrarea *Cunoașterea umană*. Aceste postulate sunt nedemonstrabile; dacă ele ar fi principii logice a priori, atunci nu ar fi capabile, fiind tautologii lipsite de conținut, să-și îndeplinească funcția de a descrie efectiv lumea prin excluderea anumitor posibilități reale, trecând dincolo de simpla noncontradicție logică. Pe de altă parte, astfel de postulate nu pot fi verificate prin experiență, pentru că ele sunt presupuse în toate raționamentele empirice. Russell le prețuiește fiindcă ele pun în lumină, în cadrul situațiilor reale din practica științifică, detaliile a ceea ce este de fapt presupus într-o astfel de cercetare empirică. Acest lucru este în concordanță cu

concepția generală a lui Russell asupra analizei filosofice: scopul nu este de a vorbi în mod obscur despre știință și despre inferențele empirice ca fiind un demers valid; scopul este de a clarifica prin analiză ceea ce presupun, din punct de vedere logic, inferențele empirice. Problema empirismului ca teorie a cunoașterii constă în incapacitatea sa de a justifica cunoașterea noastră în ceea ce privește lucruri pe care, în mod evident, pretindem ale cunoaște. Empirismul ca teorie a cunoașterii trebuie să aibă limite, de vreme ce implică anumite propoziții generale despre dependența cunoașterii de experiență, precum „orice cunoaștere este bazată pe experiență”, care, ele însele, nu pot fi cunoscute prin experiență; astfel, chiar dacă este adevărat, empirismul nu poate fi cunoscut ca fiind astfel.

Bibliografie:

1. Shond J., *Intoducere în filosofia occidentală*, Editura: Univers Enciclopedic, Bucuresti, 1998.
2. Gheorghe D., *Metafizica libertății*, Editura: Paralela 45, București, 2004